

ANNALES MUSEI NATIONALIS SLOVACI
ZBORNÍK SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA

ARCHEOLÓGIA
SUPPLEMENTUM 8

**STĹP MARCA AURELIA
A STREDNÉ PODUNAJSKO
ŠTÚDIE**

**COLUMN OF MARCUS AURELIUS
AND THE MIDDLE DANUBE AREA
STUDIES**

ZBORNÍK SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA – 2014
SUPPLEMENTUM 8

Slovenské národné múzeum – Archeologické múzeum
Bratislava 2014

Annales Musei Nationalis Slovaci
ZBORNÍK SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO MÚZEA

ARCHEOLÓGIA
SUPPLEMENTUM 8

ŠTÚDIE

Vedecký redaktor
PhDr. Juraj Bartík, PhD.

Zostavovateľ
PhDr. Vladimír Turčan

Posudzovatelia:
Prof. PhDr. Klára Kuzmová, CsC.
Prof. PhDr. Eduard Krekovič, CsC.

Návrh obálky: Peter Šimčík
Neprešlo jazykovou úpravou

Grafická úprava: Renesans, s. r. o.
Tlač: Ultra Print, s. r. o., Bratislava

Za obsah príspevkov a kvalitu obrazových príloh zodpovedajú autori
Vydalo: Slovenské národné múzeum – Archeologické múzeum, Bratislava 2014

Náklad: 400 výtlačkov

© Slovenské národné múzeum – Archeologické múzeum, Bratislava 2014

ISBN 978-80-8060-335-9

OBSAH – CONTENTS

Igor Bazovský: Odev Germánov na stĺpe Marca Aurélia.....	7
<i>The clothing of the Germans on the Column of Marcus Aurelius.....</i>	10
Ján Beljak: Pohronie v dobe Marca Aurelia	11
<i>The Granp region at the time of Marcus Aurelius.....</i>	23
Radoslav Čambal: Torques or shackles? Cotins or Germans? To Interpretation of ethnic origin of the Captives from the Column of Marcus Aurelius, displayed in the scenes LXVIII and LXIX.....	25
<i>Torques alebo putá? Kotíni alebo Germáni? K interpretácii etnického pôvodu zajatcov na scénach LXVIII a LXIX zo stĺpu Marca Aurelia.....</i>	30
Eduard Droberjar: Shackles on the column of Marcus Aurelius and finds from Mušov.....	35
<i>Pouta na sloupu Marka Aurelia a nálezy z Mušova.....</i>	40
Kristian Elschek: Nové žiarové hroby z 2. polovice 2. storočia zo Zohora na západnom Slovensku	41
<i>Neue Brandgräber aus der 2. Hälfte des 2. Jahrhunderts von Zohor (Westslowakei).....</i>	50
Erik Hrnčiarik – Jakub Baňovič: Vyobrazenia nádob na Trajánovom stĺpe a stĺpe Marka Aurélia.....	51
<i>Depictions of vessels on Trajan´s column and the column of Marcus Aurelius.....</i>	59
Erik Hrnčiarik – Ján Ulický: Vyobrazenia rímskej výstroje a výzbroje na Trajánovom stĺpe a stĺpe Marka Aurélia.....	61
<i>Depictions of Roman arms and armour on Trajan´s column and the column of Marcus Aurelius.....</i>	69
Peter Jančura – Mirka Daňová – Marian Jančura – Iveta Bohálová – Dušan Daniš – Juraj Modranský – Katarína Zrníková – Lívia Oláhová: Priestorový aspekt a prírodné podmienky invázie Rimanov do stredného Podunajska a Karpát v druhom storočí n. l.	71
<i>The spatial aspect and the natural conditions of the Roman invasion of the central Danube region and the Carpathians in the second Century AD.....</i>	87
Rudolf Nádaskay – Jaroslava Schmidtová – Peter Barta: Terra Sigillata z priekopy rímskeho tábora Gerulata II v Bratislave-Rusovciach	89
<i>Terra sigillata from ditch of roman camp Gerulata II in Bratislava-Rusovce.....</i>	100
Marek Olędzki: The Causes of the Outburst of Marcomannic Wars	101
<i>Przyczyny wojen markomańskich</i>	106
<i>Príčiny markomanských vojen</i>	106
Ján Rajtár: Stĺp Marca Aurelia a archeologické doklady o rímskych výpravách proti Kvádom.....	107
<i>Die Säule des Marcus Aurelius und die archäologische Nachweise der römischen Expeditionen gegen die Quaden</i>	134
Jaroslava Schmidtová – Peter Barta: Výskum priekopy rímskeho tábora Gerulata II v Rusovciach v roku 2009.....	141
<i>The excavation of ditch of roman camp Gerulata II in Rusovce 2009.....</i>	154
Ondrej Šedo: Rímske stavby zobrazené na stĺpe Marca Aurélia	155
<i>Roman buildings depicted on the column of Marcus Aurelius.....</i>	167
Vladimír Turčan: Germánske sídliskové objekty na stĺpe Marca Aurelia	169
<i>German settlement structures on the column of Marcus Aurelius.....</i>	177
Pavol Valachovič: Markomanské vojny v ikonografii a rímskej historiografickej tradícii	181
<i>The Marcomannic wars in Iconography and in the roman historiographical Tradition</i>	184

SKRATKY ČASOPISOV A PERIODÍK

Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae = Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest
Alba Regia = Alba Regia. Annales musei Stephani Regis. Székesfehérvár
Anodos = Anodos. Studies of the ancient World. Trnava
Antiquitas = Antiquitas. Wrocław
Arch. Journal = The Archeological Journal. London
Arch. Korrb. = Archäologisches Korrespondenzblatt. Urgeschichte, Römerzeit, Frühmittelalter. Mainz am Rhein
Arch. Rozhledy = Archeologické Rozhledy. Praha
AVANS = Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku. Nitra
Balácai közl. = Balácai közlemények. Veszprém
Bayer. Vorbeschbl. = Bayerische Vorgeschichtsblätter. München
Ber. Denkmalpfl. Niedersachsen = Berichte zur Denkmalpflege in Niedersachsen. Hannover
Ber. RGK = Bericht der Römisch-Germanischen Kommission. Frankfurt a. M.
Carnuntum-Jahrb. = Carnuntum Jahrbuch. Wien
ČSPSČ = Časopis společnosti přátel starožitností. Praha
EAZ = Ethnographisch – Archäologische Zeitschrift. Berlin
Fundber. Österreich = Fundberichte aus Österreich. Wien
Germania = Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt am Main
Jižní Morava = Jižní Morava. Ročenka Okresního archivu pro okres Břeclav v Mikulově. Mikulov
Journal Glass Stud. = Journal of Glass Studies. Corning (N. Y.)
Journal of Roman Stud. = Journal of Roman Studies. London
Libyca = Libyca. Alger
Meander = Meander. Warszawa
MIAMoskva = Materialy i issledovanija po Archeologii SSSR. Moskva – Leningrad
Mitt. Prähist. Komm. Österr. Akad. = Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaft. Wien
Pam. Arch. = Památky Archeologické. Praha
Pam. a Múz. = Pamiatky a múzeá. Bratislava
Prähist. Zeitschr. = Prähistorische Zeitschrift. Leipzig (Berlin)
Přehled Výzkumů = Přehled Výzkumů AÚ ČSAV. Brno
RCRF = Rei Cretariae Roman Favtores
Slov. Arch. = Slovenská archeológia. Časopis Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied v Nitre. Nitra
Slov. Num. = Slovenská numizmatika. Nitra.
Specimina Nova Diss. Hist. = Specimina Nova Dissertationum ex Instituto Historico Universitatis Quinqueecclesiensis de Iano Pannonio nominatae. Pécs
Štud. Zvesti AÚ SAV = Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie vied. Nitra
Zborník MMB = Bratislava. Zborník Mestského múzea. Bratislava
Zbor. SNM. Arch. = Zborník Slovenského národného múzea. Archeológia. Bratislava
Zbor. SNM. Hist. = Zborník Slovenského národného múzea. História. Bratislava

TORQUES OR SHACKLES? COTINI OR GERMANS? TO INTERPRETATION OF ETHNIC ORIGIN OF THE CAPTIVES FROM THE COLUMN OF MARCUS AURELIUS, DISPLAYED IN THE SCENES LXVIII AND LXIX

RADOSLAV ČAMBAL

Keywords: Rome, Column of Marcus Aurelius, scene LXVIII and LXIX, Cotins, Barbarians, torques (torc), shackles.

Abstract: *Torques or shackles? Cotini or Germans? To interpretation of ethnic origin of the captives from the column of Marcus Aurelius, displayed in the scenes LXVIII and LXIX*

The scenes depicted on the column of Marcus Aurelius are traditionally interpreted as Celtic Cotini being taken captive for betrayal in Marcomannic wars (166-180 A.D.). Their ethnic origin is defined by a twisted object around their necks called neck-ring – torques, a typical Celtic symbol. But there is also a possibility, that the twisted object around their neck is a hinge shackle with twisted arms made of iron, or a rope with a loop of rope, mutually interconnected. This fact would be proved by the whole appearance of the captives, mostly the full beard which is not typical for Celts. For the Celts, smoothly shaved face with a mustache over the upper lip is rather typical.

The captives themselves are depicted the same as most of other barbarians, i.e. Germans captives from other scenes on the column. Ethnicity of the four captives can be doubted, that they may not be Celtic Cotini but rather not closely specified Germans captives (Marcomanni, Quadi) or Sarmatians.

One of the few documents connecting Slovak territory with historical events from Roman period, is the scene of the times of Marcomannic wars (166-188 A.D.) displayed on the column of Marcus Aurelius in Rome. It is a well known spectacle, so called magical rain in the scene XVI, where the Roman soldiers during the first Roman expedition (expeditio Germanica prima) besieged by Germans, were saved from the perdition by this rain.

In our contribution, we will deal with possibilities of interpretation of the scenes LXVIII and LXIX depicted on the column of Marcus Aurelius, which is usually being connected with seizure and relocation of Celtic tribe of Cotini (Fig. 1; Fig. 2).¹

Generally recognized interpretation shows that all of the standing captives led by the Roman soldiers wore neck-ring – torques. According to this, they are interpreted, resp. identified with the Cotini (Pieta 1996, 34; Pieta 2008, 289; Olędzki 2011; Coarelli 2008, 251; Kovács 2009, 163).

As already known, Cotini were inhabiting mountainous region of north and middle part of Slovakia in the 2nd century A.D., and they were one of those tribes who were the bearers of Púchov culture (Pieta 1982; 1994; 1996; Kovár 2008, 1-10; Beljak 2006, 257 ff). The fact that Cotins belonged to the Celtic tribe, was recorded by Tacitus (Tacitus, 43).² During Marcomannic wars they were obliged to provide military contingent to Imperium in martial expedition against Marcomanni. However, they broke the agreement, even committed a „heavy“ offense against Tarruntien Patern, the commander of supporting force, who was set in charge by Rome. They were defeated by Romans in this battle (probably in the year 172 A.D.) and those who survived, were punished by being relocated to the Osijek and Mursa region in south Pannonia, where they are still to be found in the 3rd century A.D. (Dobiáš 1964, 206, comment 96; Pieta 1994, 254).

There are few findings of bonds resp. handcuffs made of iron, from the end of middle La Tène and late La Tène period, from the Slovak area. It is a finding of bonds from the depot IV/89 from the area Plavecké Podhradie-Pohanská (Paulík/Tomčíková 2005, 89, 105-107, Fig. 8, 16; tab. V:1) and from Zemplín (Pieta 2008, Fig. 135, 268). Further finding of well-known bond is from the area of Manching (Dannheimer/Gebhard 1993, 268). One particular exemplar of bonds or handcuffs with twisted arms connected in the middle of the rounded part with the help of the joint, was found while dredging the river Danube (Fig. 7). This piece has not been dated precisely. The bonds served for handcuffing. Its dating falls under the late La Tène period up to the Roman period (Turčan 1999, 74, 78). Two similar exemplars of Roman hand shackles were found in Augsburg (Augusta Vindelicorum). Records of shackles bind by chains used for captives/slaves in Roman period (Fig. 9), are well-known from other parts of Europe as well (Droberjar 2014, 35 ff.). These shackles were used for tying neck, hands, as well as feet. In Roman period intensive slave trade with Germans/barbarian slaves was taking place (Cosack/Kehne 1999, 97 ff). Findings of such shackles in Roman military camps, specifically found in fort (*castellum*) Kunzing is the proof (Hermann

¹ Each individual character of captives is marked with numbers 1, 2, 3, and 4 according to the order of precedence on the scene 68 and 69 on the column of Marcus Aurelius from left to the right.

² „Cotinos gallica, Osos pannonica lingua coarguit non esse Germanos et quod nunt,; Cotini, quo tributa patiuntur. Partem tributorum Sarmatae, partem Quadi ut alienigenis imponunt; Cotini, quo magis pudeat, et ferrum effodiunt.“ (Tacitus, Germania, 43). As regards Cotini, the Celtic language proves that they are not Germans and as regards Osi, Pannonian language proves that they are not Germans. Moreover, the fees they are willing to pay, also prove the fact they are not Germans. Part of the fees are requested by Sarmatians and part are requested by Quadi, both for Cotini being members of the foreign tribes. While Cotini are mining iron, which is considered shameful.

Fig. 1. Column of Marcus Aurelius. Scene LXVIII
(according to: Coarelli 2008).

Obr. 1. Stĺp Marca Aurelia. Scéna LXVIII (podľa: Coarelli 2008).

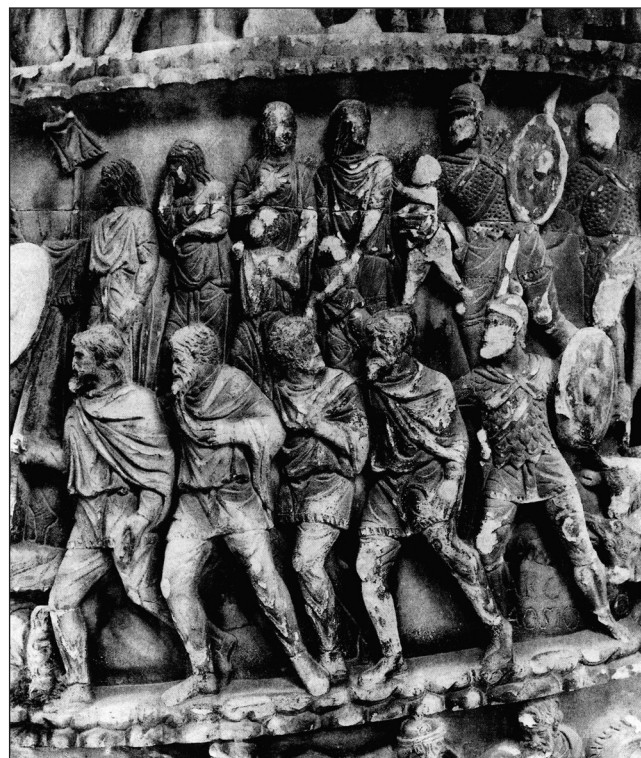

Fig. 2. Column of Marcus Aurelius. Scene LXIX
(according to: Coarelli 2008).

Obr. 2. Stĺp Marca Aurélia. Scéna LXIX (podľa: Coarelli 2008).

1969, 135). The use of it persisted as of early Middle age and beginning of high Middle age in Europe (Henning 1992, 406, 407, Abb. 1).

Torques (Torc), in Celtic society, had a special status. The leading individuals of Celtic society used to wear it, men as well as women. It was a jewel, representing a social status and the power of individual. Torques is disappearing from the tombs approximately in 2nd century B. C., and is appearing in schematic form on the coins. It is assumed that the use of torques by the elite society was shifted from the sphere of daily use, to the sphere of mythologically-religious world of imaginations (Filip 1995, 93, 94). In the following times, mostly in Roman empire, it remained as a sign of Celtic warriors, heroes and deity. In Roman army, miniatures of torques were attached to the chest and it was considered a highly valuable badge. In case the whole force was privileged with such badge, torques was attached on the standard of the force.

In northern Pannonia, torques was depicted also on the stone tombstones. These tombs are situated on the area inhabited by Celtic tribes of Boii – *Civitas Boiorum*, Eravisci – *Civitas Eraviscorum* and Ilyric tribe Azales – *Civitas Azaliorum* (Kuzmová 2008, 545 ff). There are women portraits carved on these tombs, wearing neck jewellery in a form of torques. Torques is depicted in a form of broad twisted stick, resp. spinned by several pieces of wire, in order to make the look of being twisted. In few cases, it is broader in the middle part of it. There is no knot, neither any other plastic decorative element on the body of torques itself, except twisting, resp. twisted pieces of wire. There are neither seal nor any other types of terminals depicted on torques. According to these depictions, as well as placing, we can assume that torques was worn with the closed part on the front side of the neck, while the opened part with possible seal terminals resp. any other terminals was situated on the back side of the neck. Such tomb stones fall under the period of 2nd half of the 1st century (50-70 A.D.) up to the end of 2nd century (130-190 A.D.; Kuzmová 2008, 550). In addition to torques (torcs), there appears a typical female Noric-Pannonian jewellery on the female tomb stones. As far as it concerns archaeological sources, it appears mostly in female tomb stones, resp. in period 2/1 century B.C. as a part of hoard (Guštin 2009, 483, 484). Moreover, it occurs in material culture of Púchov culture, the bearer of which were partly also the Celtic Cotini. It is made of two, resp. three pieces of wire with circular cross-section and its terminals are of twisted biconic shape, shape of acorn, resp. seal terminal. Twisted exemplars are appearing as well (Pieta 1982, 55, 56; Pieta 1996). These findings are very rare to find in archaeological findings and if so, then in very fragmental form. One complete exemplar comes from Liptovská Mara. There are also few fragments of neck-rings coming from Liptovská Mara too (Pieta 1982, Taf. XIV: 9-18) and well-preserved torques in fragmental form, coming from Istebné (Pieta 1982, Taf. XIV: 4).

Traditionally, in publications, the interpretation of the object „torques“ worn on the necks of captives taken away by Roman soldiers, is the only argument for the description of the LXIX display from the column of Marcus Aurelius, such

Fig. 3. Column of Marcus Aurelius. Scene LXVIII. Figure no. 1 – first captive in line (replica of the scene LXVIII).
Obr. 3. Stĺp Marca Aurelia. Scéna LXVIII. Postava č. 1 – prvý zajatec v rade (replika scény LXVIII).

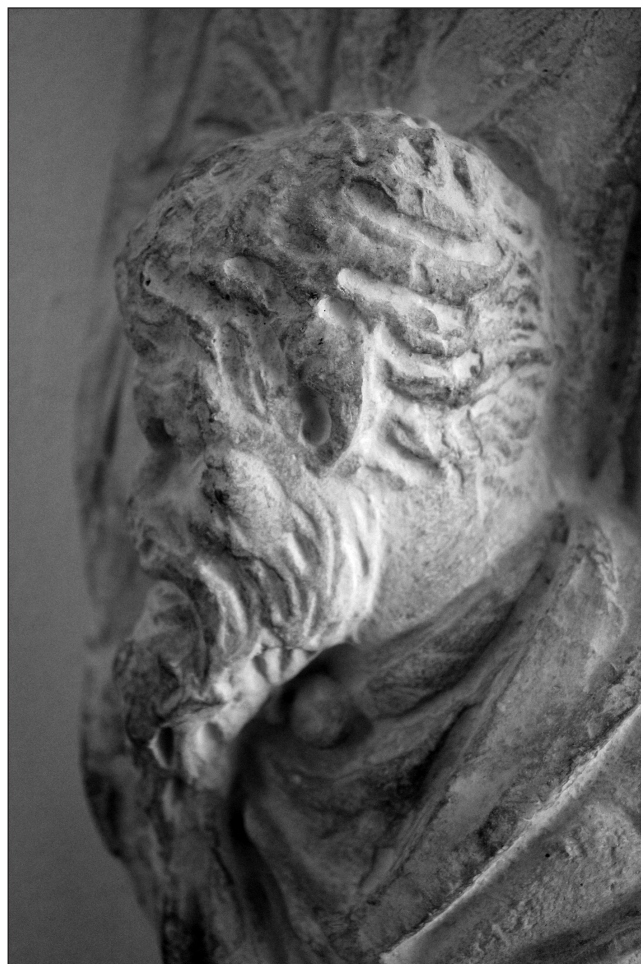

Fig. 4. Column of Marcus Aurelius. Scene LXIX. Figure no. 2 – second captive in line (replica of the scene LXVIII).
Obr. 4. Stĺp Marca Aurelia. Scéna LXIX. Postava č. 2 – druhý zajatec v rade (replika scény LXVIII).

as the scenes of Cotini being taken captive for breaking the agreement with the Romans, during the Marcomannic wars. Though, it is not probable that all of the captives would wear torques around their neck – a sign of high status in celtic society. The object is worn by all of the four captives, depicted as twisted, resp. twisted rod most probably of metal, but we cannot omit the possibility of plaited twisted rope (Fig. 8). There is enlargement in its front part, which can be interpreted as terminals, resp. knot on the body of „torques“ (torc). More probably, it is a hinge, resp. hinge of iron neck shackles or a knot on the rope. On the neck of captive number 4 on the column (Fig. 6) is depicted a thickened part of torques/shackles, which has an evident shape of sexangle. In one case, there is a rounded thickening on the neck of captive no. 2 (Fig. 4). In two cases, captives no. 1 (Fig. 3) and no. 3 (Fig. 5), the thickening is not clearly visible resp. is damaged.³ We do not assume that the sculptor depicted only the elite members of the captured tribe. Moreover, the executed individuals on the adjacent scene LXVIII, have no „torques“ resp. no shackles! Of course, we cannot eliminate the possibility, that torques might have been removed from the neck of the captive before the execution, as a symbol of his dishonour, removal of the sign of his status.

Another argument to interpretation of „torques“ being a shackle is a fact, that these specific captives have no handcuffs, compared to other barbaric captives displayed on the column! If assumed that these are warriors, the Roman army would most probably not dare/risk to lead the captives unbound. Moreover, shackles/bonds are in general considered as a symbol of captivity and disgrace. As regards Romans, the neck shackles may have symbolic meaning. These shackles can remind them of passing under the yoke from the past, as a mentioned symbol of their disgrace. During the second Samnite war in the year 321 B.C., Romans lost the battle in Caudine Forks, after which the vanquished Romans had to pass under the yoke.

³ The photos of the details of the faces of the captives were taken from the reproductions (replica) of scenes LXVIII and LXIX from the column of Marcus Aurelius, stored in the collection of Slovak National Museum in Bratislava. Reproductions were done by Gipsformerei Berlin, molded from the forms taken from the original column in 19th century. These forms/molds are the property of Gipsformerei Berlin, Staatlichen Museum zu Berlin.

Fig. 5. Column of Marcus Aurelius. Scene LXIX. Figure no. 3 – third captive in line (replica of the scene LXVIII).
Obr. 5. Stĺp Marca Aurelia. Scéna LXIX. Postava č. 3 – tretí zajatec v rade (replika scény LXVIII).

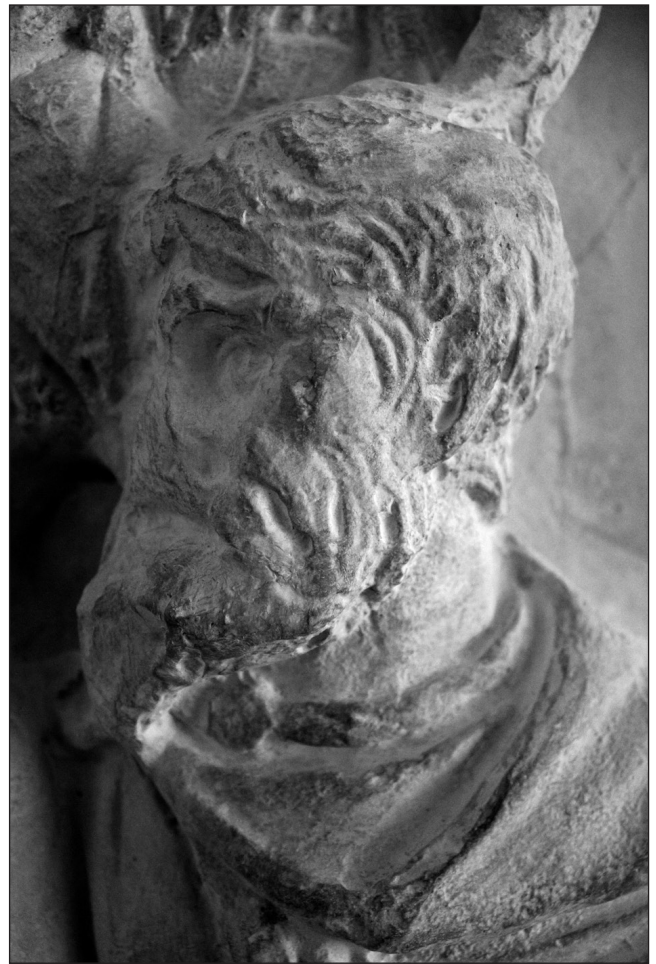

Fig. 6. Column of Marcus Aurelius. Scene LXIX. Figure no. 4 – fourth captive in line (replica of the scene LXVIII).
Obr. 6. Stĺp Marca Aurelia. Scéna LXIX. Postava č. 4 – štvrtý zajatec v rade (replika scény LXVIII).

Most probably it is not a Celtic tribe of Cotini but rather members of not known Germanic tribe (Quadi, Marcomanni) or Sarmatians, the indication of which is the depiction of the faces of all four male captives on the scenes LXVIII-LXIX. According to K. R. Krierer, captured Sarmatians are displayed (*Krierer 2004*, 141). We mean mostly the mustache and full beard, typical for Germans unlike Celts. There is one case, figure no.2, where it is not obvious if it is the ear or Suebian knot on the left side of the head of the depicted captive (Fig. 4). Of course, we have to take into account also the evolution in makeover of the appearance. But in case of the Celtic tribes, who were very proud nation according to various historical reports, it is improbable that Cotini, even in this case, would loose their identity and their habits under the pressure of barbarian Germans (Quadi), whom they were subjected. Beardless but mustache above the upper lip is a typical trait for Celts. Various portrays of Celts (beardless wearing mustache over the upper lip) prove it, in their arts of the early age of La Tène. Beards are appearing occasionally, compared to clean-shaven faces with mustache (*Birkhan 1999*, 52). Depiction of full beard men in antic art is a distinguishing sign for the barbarians. The captives being discussed are completely identical with the other ethnically undefined barbarians, displayed on the column, except for the object around their neck. Similarly, the clothes of the captives that are worn by all the barbarians are the same. There is a line of standing barbarian females with children above the male captives, having inclined heads, looking backwards, some are giving the impression of fatigue, resting with chin in their palms and radiating sadness (*Dillon 2006*, 257). Stereotype and uniformity of portraying the captives is fully shown on the column of Marcus Aurelius, unlike Trajan's Column.

It is assumed that there are captives of Germanic origin and not Celtic Cotini, in case of the scene LXVIII-LXIX on the column of Marcus Aurelius. The reason of such opinion is the interpretation of the neck-ring – torques on the necks of the captives not being defined as jewel. As regards captives led by Romans, there are most probably iron neck shackles with twisted jaws and hinge joint used, or twisted rope, which served for shackling more captives in line, one by one. Loops of rope were mutually interconnected and tightened around their neck. Iron shackles were used in the same way. These could have been interconnected with iron chains (*Filip 1995*, pic. 51) or with a rope. It is assumed that in case of higher number of cap-

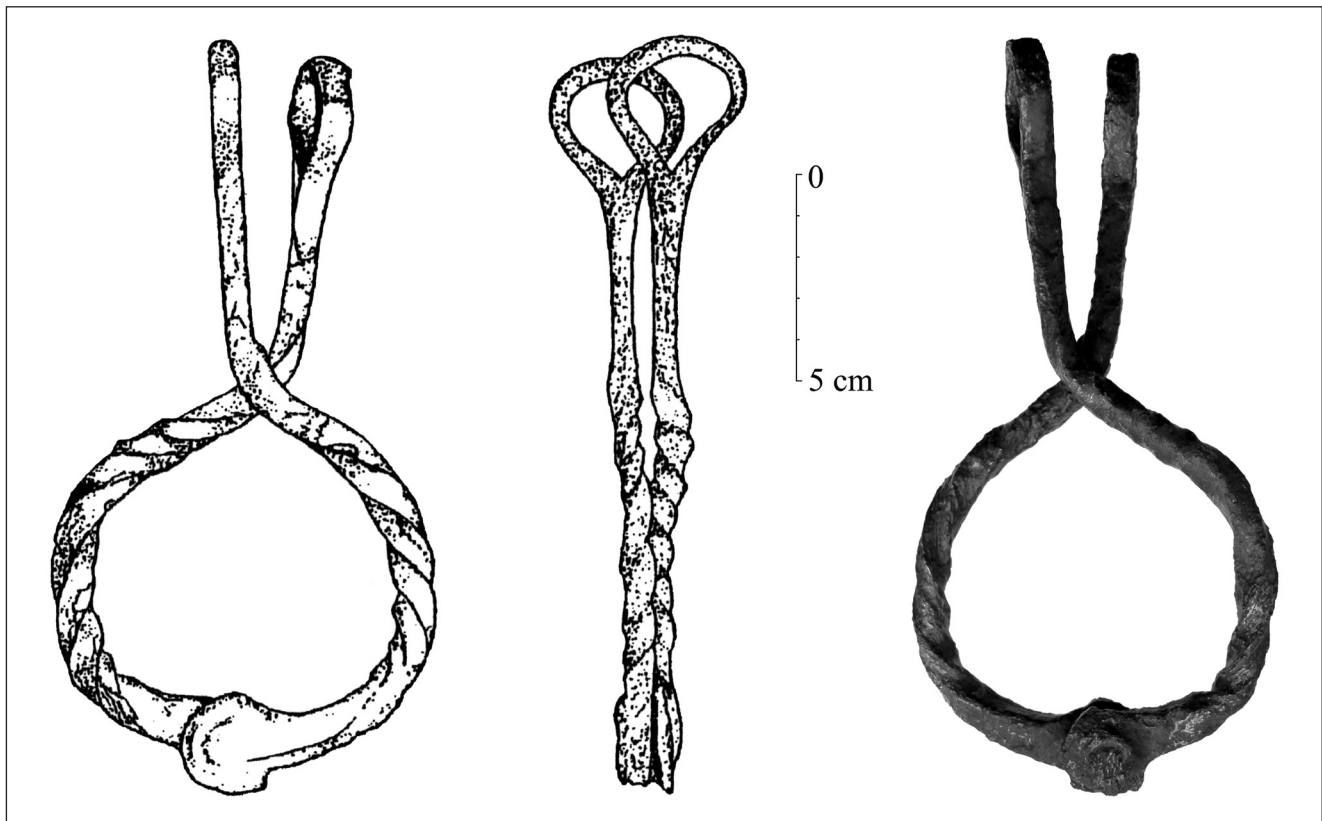

Fig. 7. Neck shackles with centre hinge and two twisted arms from the river Dunaj, near Bratislava (according to: *Turčan 1999*).
 Obr. 7. Nákrčné putá so stredovým kĺbom a dvoma tordovanými ramenami z Dunaja pi Bratislave (podľa: *Turčan 1999*).

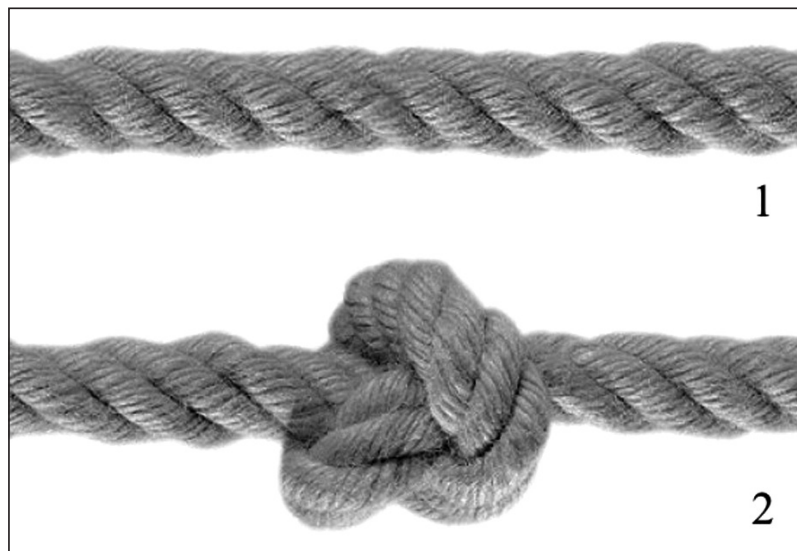

Fig. 8. Plaited rope (1) and plaited rope with a knot (2).
 Obr. 8. Pletené lano (1) a pletené lano s uzlom (2).

tives, most probably shackles in a form of ropes were used, even though the mutual interconnection is not visible on the column of Marcus Aurelius. Only the loops of rope on the necks of the captives are visible.

Theoretically, the above discussed four captives could be identified with Cotini, enchained by neck shackles, set on them as punishment for betrayal against Romans. As a sign of disgrace, instead of torques a symbol of a free man, shackles reminding of exact torques was set on them. Very important factor for the final speculation is the fact, whether the sculptors and monumental masons carving particular portrays and scenes on the column of Marcus Aurelius ever see a living Cotini.

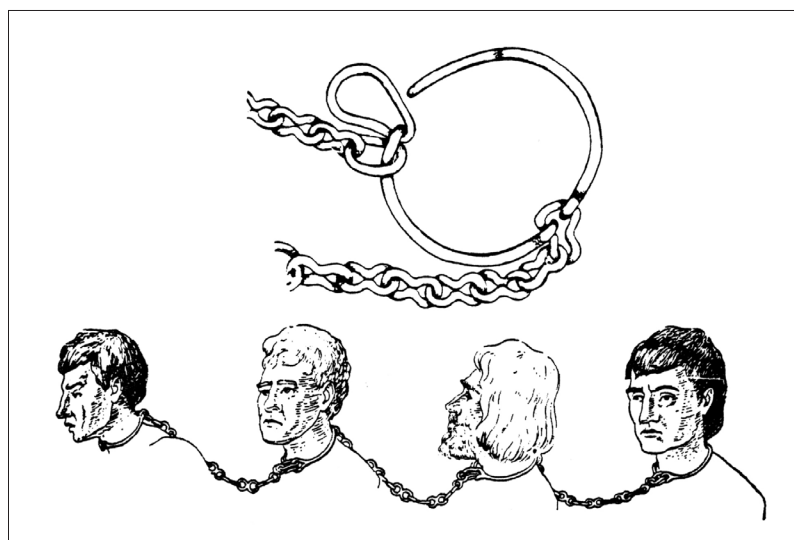

Fig. 9. Reconstruction of shackling the captives with a help of neck shackles made of iron, interconnected by chains (according to: Filip 1995).

Obr. 9. Rekonštrukcia spútania zajatcov pomocou nákrčných pút zo železa, prepojených reťazami (podľa: Filip 1995).

Schematism and uniformity in portraying barbarians (Germans) has taken place in high degree. For sure, while building such a creation with most important memorials and events of the time period, many advisors were serving in directing the work of craftsmen. The foreman himself, could have been inspired by the art of its aera and simply associate the Celts with their most typical jewel. Similarly, well know simple handcuffs of that time could have been depicted. These were closely known from the area of Roman Empire as well. In this report, we tried to remind of other possibilities of some longterm and traditionally used interpretations, that are applied and generally accepted in professional literature. Most probably we will not find out absolutely which barbarians are really depicted on the scenes LXVIII-LXIX on the column of Marcus Aurelius, unfortunately.

Translated by Vivi Šafránková

TORQUES ALEBO PUTÁ? KOTÍNI ALEBO GERMÁNI? K INTERPRETÁCII ETNICKÉHO PŮVODU ZAJATCOV NA SCÉNACH LXVIII A LXIX ZO STĹPU MARCA AURELIA

RADOSLAV ČAMBAL

Jedným z mála dokladov spojitosti historických udalostí z obdobia antiky s územím Slovenska je vyobrazenie scén z obdobia markomanských vojen (166 – 180 n. l.) na stĺpe Marca Aurelia v Ríme. Ide o známy výjav tzv. zázračného dažďa v scéne XVI, ktorý zachránil rímskych vojakov, obklúčených Germánmi pred záhubou počas prvej rímskej výpravy (expeditio germanica prima). V našom príspevku sa budeme venovať možnostiam interpretácie scény LXVIII a LXIX na stĺpe Marca Aurélie, ktorá býva spájaná so zajatím a presídľovaním keltského kmeňa Kotínov (obr. 1; obr. 2)⁴. Podľa všeobecne uznávanej interpretácie majú všetci stojaci zajatci vedení rímskymi vojakmi na krku nákrčník – *torques*, na základe čoho sú interpretovaní resp. stotožňovaní s Kotínmi (*Pieta* 1996, 34; *Pieta* 2008, 289; *Olędzki* 2011; *Coarelli* 2008, 251; *Kovács* 2009, 163). Kotíni, ako je známe, obývali v období 2. storočia n. l. hornatú časť severného a stredného Slovenska a boli jedným z kmeňov, ktoré boli nositeľmi Púchovskej kultúry (*Pieta* 1982; 1994, 1996; *Kováč* 2008, 1-10; *Beljak* 2006, 257 nn.). To, že boli Kotíni keltským kmeňom, zaznamenal Tacitus (*Tacitus* 1980, 43)⁵. Počas Markomanských vojen sa Impériu zaviazali poskytnutím vojenského kontingentu v ťažení proti Markomanom. Dohodu však nedodržali a dokonca sa „ťažko“ previnili proti Rímom určenému veliteľovi ich pomocným zborov Tarruntienovi Paternovi. V boji ich Rimania porazili (pravdepodobne v roku 172

⁴ Jednotlivé postavy zajatcov sú označené číslami 1, 2, 3 a 4 podľa poradia na scéne 68 a 69 na stĺpe Marca Aurelia zľava doprava.

⁵ „Cotinos gallica, Osos pannonica lingua coarguit non esse Germanos et quod nunt.; Cotini, quo tributa patiuntur. Partem tributorum Sarmatae, partem Quadi ut alienigenis imponunt; Cotini, quo magis pudeat, et ferrum effodiunt.“ (*Tacitus*, Germania, 43). U Kotínov dokazuje keltská, u Osov zasa panónska reč, že nie sú Germánmi, a okrem toho to potvrdzujú aj poplatky, ktoré sú ochotní platiť. Časť poplatkov im ako príslušníkom cudzích kmeňov ukladajú Sarmati, časť Kvádi. Pritom Kotíni dokonca ťažia železo, čo je zahanbujúce.

n. l.) a tí, ktorí prežili, boli za trest presídlení do oblasti Osijeka a Mursy v južnej Panónii, kde sa objavujú ešte v 3. storočí (Dobiáš 1964, 206, poznámka 96; Pieta 1994, 254).

Zo Slovenska poznáme zo záveru strednej a z neskoršej doby laténskej niekoľko nálezov okov, resp. pút vyrobených zo železa. Ide o nález okov z depotu IV/89 z Plaveckého Podhradia-Pohanskej (Paulík/Tomčíková 2005, 89, 105-107, obr. 8, 16; tab. V: 1) a zo Zemplína (Pieta 2008, obr. 135, 2, 9). Známý je aj nález pút z Manchingu (Dannheimer/Gebhard 1993, 268). Jeden presnejšie nedatovaný exemplár okov resp. pút s tordovanými ramenami, spojenými v strede zaoblenej časti pomocou kĺbu, sa našiel pri bagrovaní koryta Dunaja (obr. 7). Okovy slúžili na spútanie rúk. Ich datovanie môže spadať do obdobia neskoršej doby laténskej až doby rímskej (Turčan 1999, 74, 78). Podobné dva exempláre rímskych pút na ruky sa našli v Augsburgu (*Augusta Vindelicorum*). Doklady pút prepojených reťazami, zakladaných na krk ako aj na ruky a nohy zajatcov/otrokov (obr. 9) v dobe rímskej sú známe aj z iných oblastí Európy (Droberjar 2014, 35 nn.). V dobe rímskej prebiehal intenzívny obchod s germánskymi otrokmi (Cosack/Kehne 1999, 97 nn.). Dokladom toho sú nálezy takýchto pút v rímskych vojenských táboroch, konkrétne v kasteli Künzing (Herrmann 1969, 135). Ich používanie pretrvalo v Európe minimálne do obdobia raného a začiatku vrcholného stredoveku (Henning 1992, 406, 407, Abb. 1).

Torques mal v keltskej spoločnosti zvláštne postavenie. Nosili ho vedúce osobnosti keltskej spoločnosti, muži aj ženy. Išlo o šperk, ktorý odrážal spoločenské postavenie a moc jedinca. Približne v 2. storočí pred n. l. sa torques vytráca z hrobov, v schématickej podobe ho nachádzame na minciach. Predpokladá sa, že jeho používanie prešlo zo sféry každodenného nosenia príslušníkmi elity skôr do sveta mytologicko-náboženských predstáv (Filip 1995, 93, 94). V nasledujúcich obdobiach zostával predovšetkým v Rímskej ríši poznávacím znakom keltských bojovníkov, hrdinov a božstiev. V rímskej armáde bol aj vysokým vyznamenaním, kde sa používali ich zmenšeniny pripevnené na hrudi. V prípade vyznamenaní celej jednotky bol torques upevnený na štandardu jednotky.

V severnej Panónii je torques znázornený aj na kamenných náhrobných kameňoch. Ide o náhrobky, ktoré sa nachádzajú na územiach, osídlených keltskými kmeňmi Bójov – *Civitas Boiorum*, Eraviskov – *Civitas Eraviscorum* a ilýrskych Azalov – *Civitas Azaliorum* (Kuzmová 2008, 545 nn.). Sú na nich zobrazené do kameňa vytesané portréty žien, ktoré majú na krku šperky vo forme torquesa. Ten je zobrazený v tvare hrubej tordovanej tyčinky, resp. spletený z viacerých drôtov, aby sa tak vytvoril dojem tordovania. V niektorých prípadoch je v strednej časti zhrubnutý. Na tele torquesov okrem tordovania resp. spletenia drôtov nie je žiadny uzol ani iný plastický ozdobný prvok. Nie sú na nich zobrazené ani pečatidlové resp. iné typy ukončenia. Na základe týchto vyobrazení, ako aj spôsobu umiestnenia môžeme predpokladať, že torques bol nosený uzavretou časťou na prednej časti krku, pričom otvorená časť s prípadnými pečatidlovými, resp. inými ukončeniami sa nachádzala na zadnej časti krku. Datovanie týchto náhrobných kameňov spadá do obdobia 2. polovice 1. stor. n. l. (50-70 n. l.) až po záver 2. storočia n. l. (130-190 n. l.; Kuzmová 2008, 550). Popri nákrčníkoch sa na náhrobných žien objavuje typický ženský noricko-panónsky šperk.

Pokiaľ ide o archeologické pramene, objavuje sa predovšetkým v hroboch žien, resp. v období 2/1. stor. pred Kr. ako súčasť depotov (Guštin 2009, 483, 484). Vyskytuje sa taktiež v materiálnej náplni púchovskej kultúry, ktorej nositeľmi boli z časti aj keltskí Kotíni. Vyhotované sú z dvoch, resp. troch drôtov kruhového prierezu a ich konce majú prstencový dvojkónický tvar, tvar žaluďa resp. pečatidlové ukončenie. vyskytujú sa aj tordované exempláre (Pieta 1982, 55, 56; Pieta 1996). Tieto nálezy sa však v archeologických nálezoch objavujú veľmi zriedka a v torzovitom stave. Jeden celý exemplár pochádza z Liptovskej Mary, odkiaľ pochádza aj niekoľko zlomkov nákrčníkov (Pieta 1982, Taf. XIV: 9-18) a vo fragmentoch zachovaných torques z Istebného (Pieta 1982, Taf. XIV: 4).

Tradične v odbornej literatúre zavedená interpretácia predmetu „torquesu“ na krku zajatcov, ktorých odvádzajú rímski vojaci, je jediným argumentom k opisu výjavu LXIX zo stĺpu Marca Aurélie, ako scény zajímania Kotínov za porušenie ich dohody s Rimanmi počas Markomanských vojen. Je však nepravdepodobné, že by mali všetci zajatí muži na krku torques – odznak vysokého postavenia v spoločnosti. Predmet je na krku u všetkých štyroch zajatcov vyobrazený ako tordovaný, resp. stáčaný prút pravdepodobne kovu, ale vylúčiť nemôžeme ani zapletaním stáčané lano (obr. 8). V jeho prednej časti je zhrubnutie, ktoré môžeme interpretovať ako ukončenie, resp. uzol na tele „torquesa“. Pravdepodobnejšie je to, že ide o kĺb, resp. šarnier železných nákrčných okov/pút, alebo uzol na lane. Na stĺpe je na krku zajatca č. 4 (obr. 6) znázornené zosilnenie časti na torquese/putách, ktoré má evidentne tvar šesťuholníka. V jednom prípade ide o guľaté zosilnenie na krku zajatca č. 2 (obr. 4). V dvoch prípadoch, na zajatcovi č. 1 (obr. 3) a č. 3 (obr. 5) nie je zosilnenie zreteľne viditeľné resp. je poškodené⁶. Nepredpokladáme, že sochár zobrazil iba členov elity zajatého kmeňa. Navyše popravení jedinci na susednej scéne LXVIII „torques“ resp. putá nemajú! Samozrejme nemôžeme vylúčiť ani možnosť snatia prípadného „torquesu“ z krku zajatca pred popravou ako symbol potupy zajatca, ako odobratia odznaku jeho postavenia.

Ďalším argumentom k interpretácii „torquesu“ ako pút je fakt, že konkrétne títo zajatci nemajú spútané ruky na rozdiel od iných barbarských zajatcov, vyobrazených na stĺpe! Za predpokladu, že ide aj o bojovníkov by si rímska armáda s najväčšou pravdepodobnosťou netrúfla viesť zajatcov nespútaných a okrem toho sú putá/okovy všeobecne považované za symbol podrobenia a potupy.

Indíciou toho, že pravdepodobne nejde o keltský kmeň Kotínov, ale o členov nám neznámeho germánskeho kmeňa (Kvádi, Markomani, Sarmati?) je aj zobrazenie tvári všetkých štyroch mužských zajatcov na scéne LXVIII-LXIX. Podľa K. R. Krierera ide o zajatých Sarmatov (Krierer 2004, 141). Myslíme tým predovšetkým fúzy a braďu (tzv. plnofúz), ktorý je typický pre Germánov a nie pre Kelto. V jednom prípade, na postave č. 2, nie je jednoznačné, či ide v prípade znázorne-

⁶ Fotografie detailov tvári zajatcov boli odфотографované z replík scén LXVIII a LXIX zo stĺpu Marca Aurelia, uložených v zbierkach Slovenského národného múzea v Bratislave. Repliky vyhotovila Gipsformerei Berlin z foriem strhnutých z originálu stĺpu v 19. storočí. Formy sú majetkom Gipsformerei Berlin, Staatlichen Museum zu Berlin.

nia hlavy zajatca o jeho ucho alebo o svébsky uzol na ľavej strane jeho hlavy (obr. 4). Samozrejme musíme vziať do úvahy aj vývoj v úprave zovňajšku. Ale v prípade keltských kmeňov, ktoré boli z rôznych historických správ hrdými národmi, nie je pravdepodobné, že by v tomto prípade Kotíni stratili svoju identitu a svoje zvyky pod nátlakom barbarských Germánov (Kvádov), ktorým boli podriadení. Pre Keltov sú typické oholené tváre iba s fúzmi nad hornou perou. Dokladom toho sú rôzne vyobrazenia Keltov (s fúzmi nad hornou perou) v ich umení od včasnej doby laténskej. Brady sa objavujú oveľa sporadickejšie ako hladko oholené tváre s fúzmi (*Birkhan 1999, 52*). Znázorňovanie fúzatých resp. bradatých mužov v antickom umení je poznávacím označením barbarov. Nami pertraktovaní zajatci sú s výnimkou predmetu na krku zobrazení úplne identicky ako iní bližšie etnicky nezačlenení zajatci barbari na stĺpe. Podobne je to aj s odevom zajatcov, ktorý majú všetci barbarskí muži rovnaký. Nad mužskými zajatcami je rad stojacich barbarských žien s deťmi, ktoré majú sklonené hlavy, obzerajúce sa vzad, niektoré pôsobia unavene a odpočívajú s bradou uloženou do dlane a vyžaruje z nich smútok (*Dillon 2006, 257*). Na stĺpe Marca Aurélia sa v zobrazovaní zajatcov naplno prejavil stereotyp a uniformita ich zobrazovania na rozdiel od Trajánovho stĺpu.

Možno vysloviť predpoklad, že v prípade scény LXVIII-LXIX na stĺpe Marca Aurelia ide o zajatcov germánskeho pôvodu a nie keltských Kotínov. Otázna je teda interpretácia nákrčníkov – „torquesu“ navlečených na krkoch zajatcov. V prípade týchto zajatcov vedených Rimanmi ide s najväčšou pravdepodobnosťou o železné nákrčné putá s tordovanými čelustami a šarnierovým spojmom alebo o stáčané lano, ktoré slúžilo na spútanie viacerých zajatcov v rade za sebou tým, že im boli vzájomne prepojené slučky z lana utiahnuté na krku. Železné putá sa používali na podobnom princípe. Mohli byť prepojené železnými reťazami (*Filip 1995, obr. 51*) alebo lanom. Pri predpokladanom veľkom počte zajatcov je pravdepodobnejšie použitie pút vo forme lán, hoci okrem slučky na krku zajatcov nie je vidno na stĺpe Marca Aurélia ich vzájomné prepojenie.

V čisto teoretickej rovine by sme mohli štvoricu nami pertraktovaných zajatcov stotožniť s Kotínmi, spútanými nákrčnými putami, ktoré im boli nasadené ako trest za zradu, ktorej sa voči Rimanom dopustili. Ako odznak potupy im mohli byť miesto symbolického odznaku slobodného muža, reprezentovaného torquesom nasadené okovy, pripomínajúce práve torques.

Veľmi dôležitým faktorom pre záverečné úvahy je úvaha, či kamenári a kameňosochári, ktorí vytesávali jednotlivé zobrazenia a scény na stĺpe Marca Aurelia videli niekedy živého Kotína. Do veľkej miery sa uplatnil schematizmus a uniformita v zobrazovaní barbarov. Určite pri stavbe takéhoto diela, na ktorom sú zaznamenané najdôležitejšie správy a udalosti tej doby, slúžili aj poradcovia, ktorí usmerňovali prácu remeselníkov. Samotní majstri sa však mohli nechať inšpirovať vtedajšími umeleckými dielami a jednoducho pričleniť Keltovi snád' ich najtypickejší šperk. Tak isto však mohli byť znázornené vtedy taktiež známe obyčajné putá, ktoré akiste dôverne poznali aj z územia Rímskej ríše.

V tomto príspevku sme sa pokúsili o isté upozornenie na iné možnosti niektorých dlhodobo a tradične zaužívaných interpretácií, zavedených a všeobecne prijímaných v odbornej literatúre. To, ktorí barbari sú skutočne zobrazení na scénach LXVIII-LXIX na stĺpe Marca Aurélia, sa žiaľ s najväčšou pravdepodobnosťou definitívne zistiť nepodarí.

BIBLIOGRAPHY:

- Beljak 2006* – J. Beljak: Púchovská kultúra a Germáni na Pohroní v staršej dobe rímskej. In. E. Droberjar/M. Lutovský (eds.): *Archeologie Barbarů 2005*. Praha 2006, 257-272.
- Birkhan 1999* – H. Birkhan: *Celts. Images of their culture*. Wien 1999.
- Coarelli 2008* – F. Coarelli: *La Colonna di Marco Aurelio. The Column of Marcus Aurelius*. Editore Colombo. Roma 2008.
- Cosack/Kehne 1999* – E. Cosack/P. Kehne: Ein archäologisches Zeugnis zum germanisch-römischen Sklavenhandel? *Archäologisches Korrespondenzblatt* 29, 1999, 97-109.
- Dannheimer/Gebhard 1993* – H. Dannheimer/R. Gebhard: *Das keltische Jahrtausend*. Mainz am Rhein 1993.
- Dillon 2006* – S. Dillon: Women on the Columns of Trajan and Marcus Aurelius and the Visual Language of Roman Victory. In.: S. Dillon/K. E. Welch (Ed.): *Representation of War in Ancient Rom*. Cambridge 2006, 244-271
- Dobiáš 1964* – J. Dobiáš: *Dějiny československého území před vystoupením Slovanů*. Praha 1964.
- Droberjar 2014* – E. Droberjar: Shackles on the Column of Marcus Aurelius and Finds from Mušov. In: V. Turčan (zost.): *Stĺp Marca Aurélia a Stredné Podunajsko*. Zbor. SNM. Arch. Supplementum 8, Bratislava 2014, s. 35-40.
- Filip 1995* – J. Filip: *Keltská civilizace a její dědičství*. Praha 1995.
- Guštin 2009* – M. Guštin: Der Torques. Geflochtener Drahtschmuck der Kelten und ihrer Nachbarn. In: S. Grunwald/J. K. Koch/D. Mölders/U. Sommer/S. Wolfram (hrsg.): *ARTFACT. Festschrift für Sabine Rieckhoff zum 65. Geburtstag*, Teil. 2, Univerzitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, Band 172, Bonn 2009, 477-486.
- Henning 1992* – J. Henning: Gefangenenfesseln im slawischen Siedlungsraum und der europäische Sklavenhandel im 6. bis 12. Jahrhundert. *Archäologisches zum Bedeutungswandel von „sklābos-sakāliba-sclavus“*. *Germania* 70, 1992/2, 403-426.
- Herrmann 1969* – F. R. Herrmann: Der Eisenhortfund aus dem Kastell Kunzing. *Saalburg Jahrbuch* 26, 1969, 129-141.
- Kovács 2009* – P. Kovács: Marcus Aurelius' rain miracle and the Marcomannic wars. *Mnemosyne supplements*. Leiden (Brill) 2009.
- Kovár 2008* – B. Kovár: Neskorá doba laténska v Pohroní a Poiplí so zameraním na etnickú otázku. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 43, 2008, 1-10.
- Krierer 2004* – K. R. Krierer: *Antike Germanenbilder*. *Archäologische Forschungen*, Band 11, Verlag der ÖAW, Wien 2004.

- Kuzmová 2008* – K. Kuzmová: Torques-Darstellungen auf den römischen Grabsteinen Nordpannoniens. In: Ch. Franek/S. Lamm/T. Neuhauser/B. Porod/K. Zöhler (hrsg.): THIASOS. Festschrift für Erwin Pochmarski zum 65. Geburtstag, Wien 2008, 545-552.
- Olędzki 2011* – M. Olędzki: Wojny Markomańskie 162-185 n. e. Warszawa 2011.
- Paulík/Tomčíková 2005* – J. Paulík/K. Tomčíková: Další hromadný nález železných predmetov v Plaveckom Podhradí. Slov. Arch. 53, 2005, 85-122.
- Pieta 1982* – K. Pieta: Die Púchov-Kultur. Nitra 1982.
- Pieta 1994* – K. Pieta: Mittel- und Nordslowakei zur Zeit der Markomannenkriege. In: H. Freisinger/J. Tejral/A. Stuppner (HrSg.): Markomannenkriege – Ursachen und Wirkungen. Brno 1994, 253-262.
- Pieta 1996* – K. Pieta: Liptovská Mara. Včasnohistorické centrum severného Slovenska. Archeologické pamätníky Slovenska, zv. 5. Bratislava 1996.
- Pieta 2008* – K. Pieta: Keltské osídlenie Slovenska. Mladšia doba laténska. Archaeologica Slovaca Monographiae, Tomus XI. Nitra 2008.
- Tacitus 1980* – Tacitus: Agricola. Anály. Germánia. História. Bratislava 1980.
- Turčan 1999* – V. Turčan: Nálezy vybagrované z Dunaja. Zbor. SNM 93. Arch. 9, 1999, 73-84.
-

Mgr. Radoslav Čambal
Slovak national museum-Archaeological museum
Žižkova 12
P.O.BOX 13
810 06 Bratislava
Slovak Republic
radocambal@centrum.sk
radoslav.cambal@snm.sk